

Односи Али-паше Ризванбеговића и владике Петра II Петровића

СТАЊЕ НА ХЕРЦЕГОВАЧКО-ЦРНОГОРСКОЈ
ГРАНИЦИ ДО 1836 Г.

Догађаји у Босни и Арбанији интересовали су младог црногорског господара, владикау Петра II већ у почетку његове владавине. Млад и без довољно искуства, Петар II је хтио да прави политичке комбинације јачег стила и са Босанцима и са Арбанасима, почетком четвртог деценија XIX вијека. У тим подухватима, међутим, успоравала га је руска дипломатија, препоручујући му што тјешње везе са кнезом Милошем и Русијом.¹⁾ Ипак је Петар II ступио у савез са Градашчевићем, извршио напад на Подгорицу и тим се, природно, замјерио Порти. У зиму 1832 г. дописивао се Петар II са Градашчевићем а још раније је спријечио Кара-Махмут-пашину низаму пролаз кроз Црну Гору.²⁾ Стварних резултата од савеза није било, јер су и албански и босански покрет сломљени, а новоформирана Херцеговина одвојила је Босну од Црне Горе. Али-пашина Херцеговина граничила се Црном Гором од Колашина до Драгаља. Погранични односи Херцеговине и Црне Горе нијесу били ничим регулисани. Српско становништво Грахова, Никшићке Жупе, Бањана, Дробњака и Шаранаца, иако је признавало суверенитет Турске Империје, ипак је гравитирало свом духовном центру-Цетињу. Становништво тих пограничних области, јединствено и вјерски и национално, без муслиманских насеља, више је слушало ријеч Петра II него херцеговачког везира.

Погранични мир није био само у интересу Херцеговине и Црне Горе, него и Турске и Русије. На повратку из Русије, Петар II је свратио у Беч гдје су му руски дипломати савјетовали да живи у мирним односима са Портом. Штавише, Владика је имао том приликом састанак са турским послаником Ферик-пашом и изнио му неприлике на црногорско-турској граници. Посланик му је обећао са своје стране да ће Порта утицати на своје пограничне паше да живе у миру са Црном Гором.³⁾

¹⁾ П. А. Ровински, Петар II (Петровић Његош, Владика црногорски (1830-1851). С. Петербург 1889, стр. 53.

²⁾ Др Л. Томановић, Петар II као владалац, Цетиње 1896, стр. 24-26.

³⁾ П. А. Ровински, стр. 82.

И поред свих савјетовања руске дипломатије, владика Петар II није хтио да умањи свој престиж у пограничним племенима, но је штавише, настојао да код њих подржава отпорни дух и да ојача у њима црногорски утицај. У том је успијевао, иако је тај посао био тежак и тим се, природно, замјерио и Турској и Русији.⁴⁾ Црна Гора није према Турској имала признатих граница. Турска није хтјела да призна границе Црне Горе све до свог граховског пораза, 1858 г. Ради таког стања долазило је често до сукоба, тим прије што су погранична племена тражила увијек заштите и моралне подршке у Црној Гори. Овај погранични крај имао је увијек људи, незадовољних турским господством, који су бјежали у Црну Гору и тамо се насељавали као ускоци. Они су, разумије се, упадали у Херцеговину, нападали Турке и пљачкали стоку. Није, међутим, био риједак случај да су и Црногорци, незадовољни приликама у земљи или од освете, бјежали у Херцеговину и били насељавани даље од границе.⁵⁾ Једном ријечи, погранично становништво између Црне Горе и Херцеговине било је бунтовно и незадовољно и спремно увијек на упаде и борбе. Из тих разлога и односи херцеговачко-црногорски, све до 1843 г., до потпуног споразума између Али-паше и Владике, преставају сталне сукобе и покушаје измирења. У тим борбама и Али-паша и Петар II настоје да олакшају положај на граници, али су увијек реални и гледају своје интересе. У тим односима није било нимало сентименталности, иако на моменте тако изгледа, нарочито послје побратимства у Дубровнику 1842 г.

До граховске битке од 1836 г. немамо много података о херцеговачко-црногорским односима. Памучина помиње да је ово доба међусобних пограничних борби, упада и сјече глава. У то се вријеме било уобичајило и постало као херојски подвиг отсијецање непријатељских глава. Отсјечене главе китиле су и везирски град у Мостару и Владичину кулу на Цетињу. Енглези су покушавали, како ћемо доцније видјети, да хуманизују рат на граници, али без коначног успјеха.⁶⁾ Али-Паша је обилато награђивао и новцем и челенкама херцеговачке муслимане и хришћане, који су му доносили отсјечене усковке главе.⁷⁾

Први озбиљнији сукоб на херцеговачко-црногорској граници био је због Никшићке Жупе. Ту област су насељавали Срби, а никшићки муслимани су хтјели да се у њој настањују и да је искоришћавају. Ради Жупе је писао владика Петар II Хасан-бегу Ресулбеговићу 1 јануара 1834 г. Хасан-бег је, међутим, одређен са везиревим сином да се састане са црногорским изасланством

⁴⁾ Ровински, стр. 97.

⁵⁾ Вук Ст. Караџић, Црна Гора и Бока Которска, Београд 1922, стр. 59.

⁶⁾ Gardner Wilkinson Dalmatian and Montenegro II, London 1848, стр. 97.

⁷⁾ Памучина, Живњ Али-паши Ризванбеговића Стољчанина визири херцегованскога (у Хилфердинговом Зборнику „Поџдка по Герцегозину, Босни и старој Сербји“, Петроград 1859, стр. 525-27.

и да ријеше спор око Жупе. 13 фебруара састаде се сам Владика са Хасан-бегом и везиревим људима и с њим утврди мир. Мир је, међутим, био убрзо порушен упадом Никшићана у Жупу. Спор је, углавном, био око тога чија је Жупа. Док су Никшићани полагали на њу своје право, дотле је Владика сматрао Жупљане као и остале Црногорце, „јер су вазда с Црном Гором уједно били“. Изгледало је да ће доћи до енергичне акције херцеговачког везира у Жупи, али од тога не би ништа. Владика је стварно Никшићку Жупу одбранио од Турака и сматрао је својим територијем.⁸⁾

Ради пограничних сукоба и упада у Херцеговину, Али-паша је био установио пандуре на граници, а нарочито у Бањанима. Међутим, и на те су пандуре долазиле жалбе Владици као и Али-паши. Штавише, по Памучини, већ се у то вријеме водила преписка између Али-паше и Владике.⁹⁾ Али паша је уважио Владичине захтјеве и поставио на гранична мјеста нове пандуре са буљубашом Муратом Борчанином. Ни Борчанин са новим пандурима није био бољи. Незадовољство против њих убрзо се створило, нарочито ради њихова насртања на женски образ, те кнез Раде Божовић наговори неколико незадовољника који убију Борчанина и пребјегну у Грахово.

ГРАХОВСКА БИТКА, 13(1) АВГУСТА 1836 Г.

Интерес Црне Горе за Грахово почео је још за владе Петра I. Он је, увиђајући важност Грахова, почео насељавати Цуце на његове важније положаје. На тај начин је јасно изнио своје претензије на ову област, а турским агама је тим било онемогућено мирно побирање хакова. До године 1835 Граховљани су плаћали данак херцеговачком везиру, а његови су главари ишли подједнако и на Цетиње и у Мостар. Граховљани су имали извјесну самоуправу и свог војводу Јакова Даковића-Вујачића и главаре који су народу судили и њим управљали. Војвода Јаков Даковић прекиде са давањем харача Али-паши Ризванбеговићу, 1835 год., и тим му даде на знање да више не признаје турску власт.¹⁰⁾ Због отказивања харача и примања убица Мурата Борчанина, Али-паша поведе оружану акцију на Грахово крајем јула 1836 г. Херцеговачки везир је био крајем јула у Гацку са око 2000 војника. С њим је био и гатачко-пивски муселим Смаил-ага Ченгић. Ради рђавог стања у Херцеговини и ради опасности да Граховљанима не дођу у помоћ Црногорци, Али-паша се споро кретао и наредио је Хасан-бегу Ресулбеговићу да покупи војску из сусједних области и да хитно иде на Грахово. Владика Петар II био је заиста ријешо да помогне Граховљанима и није хтио дозволити да буду потучени од јаче турске силе. Владика је

⁸⁾ Томановић, стр. 57-8; Ровински, стр. 69.

⁹⁾ Памучина, стр. 526-27.

¹⁰⁾ Томановић, стр. 66; Св. Томић, Смаил-ага Ченгић, Годишњица Николе Чулића, XXXVI, стр. 251.

полагао своје право на Грахово и изјавио је барону Шалеру да га неће уступити без крви.¹¹⁾ Већ почетком августа Али-паша је био на Грахову, али се није упуштао у борбу, очекујући војску Хасан-бега Ресулбеговића. На глас да је Али-паша стигао, Граховљани се дигше на оружје и пођоше Турцима у сусрет. Брзо им дође у помоћ 300 Катуњана (Црногораца), међу којима је било 9 Петровића са Јоком, братом и Стевом, братанићем, владике Петра II.¹²⁾ Сам Владика скупљао је Црногорце и хитао да стигне на Грахово.¹³⁾

Чим је Али-паша сазнао да му долази у помоћ Хасан-бег Ресулбеговић, заметнуо је битку 13(1) августа 1836 г.¹⁴⁾ Везир направи лажни узмак, навуче Граховљане и Црногорце и онда удари на њих свом снагом и потуче их.¹⁵⁾ По Томићу, Али-пашина војска је дошла низ Бојање Брдо уврх Граховског Поља, а Смаил-агина коњица од Вилуса низ Челински Поток. Граховљани су ударили на Али-пашу, а оно 300 Катуњана зађе несвјесно између 2 турска одреда и навале на Смаил-агу. Вјештим повлачењем Смаил-ага их намами и тако зађу дубоко уз Поток. После овог маневра, Смаил-ага навали на Црногорце, а они, не могући натраг од турске пјешадије, приме борбу и буду разбијени. На бојном пољу оста 42 Граховљана и Црногорца и међу њима 9 Петровића. Ту погибе Владичин брат Јоко и братанић Стево.¹⁶⁾ По извјештају грофа Лилинберга, од 3 септембра 1836, пораз на Грахову био је врло јак и на Цетињу није било куће која није оплакивала губитак.¹⁷⁾ У граховској бици се нарочито истакао Смаил-ага Ченгић, а главни организатор везирове војске био је Хасан-бег Ресулбеговић. Смаил-агино јунаштво се пронијело по свој Херцеговини, а глас о њему допро је и до султана Махмута II, који га именова пашом.¹⁸⁾ Поред славе, Смаил-ага је своју побједу над Црногорцима у Челинском Потоку платио главом на Мљетичку, у Дробњацима 1840 г.

Војвода Јаков Даковић се повукао са дружином послје боја у своју кулу, а из ње у пећину. Али-пашиним је људима ипак успјело да га из ње извуку и одведу у Мостар гдје је дуже времена тамновао у мостарској кули, док не би отпуштен откупом.¹⁹⁾

¹¹⁾ Дим. Николајевић, Прилози босанској историји из 1836 г. (Гласник Зем. музеја 1900 г., стр. 662).

¹²⁾ Томић, стр. 251; Томановић, стр. 251.

¹³⁾ Ibidem.

¹⁴⁾ Памучина, стр. 529.

¹⁵⁾ Д. Николајевић, стр. 663.

¹⁶⁾ Томић, стр. 251-2; Томановић, 66.

¹⁷⁾ Николајевић, стр. 663.

¹⁸⁾ Dr. F. Šišić, Pegibija Smail-age Čengića, 6 oktobra 1840. Hrvatsko kolo, knjiga IV, 1908, стр. 170.

¹⁹⁾ Томановић, стр. 66; Ристо Иванишевић је оставио живе успомене на неуспјело бјекство војводе Јакова Даковића из мостарске куле. Братство XXVII, Београд 1933, стр. 143-4; Томић, стр. 252.

Владика Петар II дошао је са прикупљеном војском у близину Грахова, али, чувши за црногорски пораз и погибију Петровића, врати се са Замаћева Ждријела и не упуштајући се у борбу.²⁰⁾ Очито је било да су Црногорци били незадовољни са Владиком и окривљавали ли га да је својом неспретношћу допринио поразу на Грахову.²¹⁾ Граховска битка је, међутим, задала тежак ударац Владичиној породици и тим га још више ангажовала у будућим борбама. Положај Грахова и после битке од 13-VIII-1836 остао је непромијењен и граховско питање се провлачи као црвен конац кроз све херцеговачко-црногорске односе до краја 1843 г.

ЦЕТИЊСКИ МИР ОД 20 ОКТОБРА 1838 ГОДИНЕ

После граховске битке наступају релативно мирне прилике на граници. Владика Петар II путује по други пут у Русију, а опозиција у земљи ради активно против њега. Руски вицеkonzул у Дубровнику, Јермија Гагић, долази на Цетиње, лично испитује разлоге тужби и оштро пребацује Владичину замјенику, архимандриту Јосифу Павићевићу, ради пограничних сукоба с Турцима,²²⁾ Владика је, међутим, у Русији разбио све интриге, коване од његових прогивника и, на повратку из Русије, у Бечу се дуго задржао. У Бечу је Владика имао састанак са руским послаником и, свакако у споразуму с овим, са турским послаником Ферик-пашом. Ферик-паша је обећао Владици да ће поради код султана Махмута II да на турско-црногорској граници завлада мир.²³⁾ Јасно је било да је у интервенцијама руске дипломатије било да не долази до сукоба између Црне Горе и Турске и тиме до интервенција Русије.

По повратку из Русије, Владика је хтио да на сваки начин среди прилике на црногорско-херцеговачкој граници. Да би Гра-

²⁰⁾ Томић, стр. 252.

²¹⁾ Николајевић, стр. 633 — Овдје ћу навести поуздану традицију која се чува у мојој породици о погибији Јока (Јагоша) Петровића, најмлађег Владичина брата. По Памучини Јока (Јагоша) Петровића посјекао је „Латинин“ Балдо Машин из села Бјелаја у столачком кадилуку. (Памучина, стр. 529). По причању мога оца, Ибра Капиџића, Јагоша Петровића посјекао је, такође, Балдо Машин, Али-пашин каваз. Осман Приганица из Билеће је учествовао у граховској бици, ухватио је с леђа младог Јагоша, вјерујући да би то могао бити члан Владичине породице. Имао је намјеру да га одведе Владици и тим дође до добре награде. Каваз Балдо Машин је примјетио Приганицу и убио је Јагоша, отсјекавши му главу. Потом је настала јагма за оражјем. Приганица је скинуо са Јагоша малу пушку, леденицу, срмом оковану. Црногорци су били, међутим, увјерени да је Приганица посјекао Владичина брата, те је 12 дана по граховској бици, посјечен отац Османа Приганице, Мујо и глава му однесена на Цетиње. (Гајрет, 1925, стр. 303) Јагошева леденица је дошла убрзо у руке Хаџиомера Капиџића, који ју је од сиромашног Приганице купио. За ову се куповину поуздано на Цетињу знало. Кад је 1877 књаз Никола заузео Билећу, затражио је да му се донесе пушка, говорећи: — „Једна је с нашијех у вас“. Пушка је одмах донесена и књаз Никола је дао Шобу Авдићу да је процијени. Шобо је изјавио да пушка ваља 20 талијера. На то је књаз узео пушку, пољубио је и заплакао, рекавши да ваља 40 талијера. Осмјехнувши се, књаз је рекао: „Даћу за њу 5 талијера више него ваља“.

²²⁾ Ровински, стр. 98-9.

²³⁾ Томановић, стр. 96.

хову дао што јаче црногорско обиљежје, даде да се направи кула на Хумцу, брежуљку које доминира граховским пољем. Наравно да је ова кула била врло непријатна Али-паши и изгледало је да ће доћи до озбиљнијих сукоба ради Грахова 1838 г. Ствари, међутим, иду друкчијим током. Изгледа као тачно да је Porta наредила бос. везиру, Мехмед Веџихи-паши, да узме иницијативу у сређивању црногорско-херцеговачких односа. Босански везир се интересовао за Грахово и за узроке сукоба, па му је Владика одговорио писмом од 16 јула 1838 г., износећи му своје погледе на Грахово.²⁴⁾ Владика у писму вели: „Племи граховско, од како га је населио мој праћед и никшићки капетан, оно је стајало вазда на један начин, то јест Турцима је вазда поштено плаћало за земље, које је држало унутра у турској земљи, а Црногорци су вазда судили. У овом племену вазда је било слободно доћи и Црногорцу и Турчину и састати се, и кад су били међу собом у најљући рат, и на том мјесту нијесу један другог задијевали, већ су се гледали, као пријатељи, до године 1836“. Сву кривицу за граховску битку сваљује Владина на Али-пашу који је хтио „да покаже, како је он кадар отети Црногорцима оно што је њихово“. Владика напомиње да је на повратку из Европе писао Али-паши и предлагао му да закључе погранични мир, али он, Али-паша, по „његовој немирној и хајдучкој ћуди није ни главе обрнуо“. Ово је, наставља Владика, чинио ради руске владе која му је савјетовала да у миру живи са житељима високе Порте Отоманске. Владика, даље, вели да се нада, да су паше и везири, који граниче Црном Гором, имали заповијед да измире своје народе с Црногорцима. Босански везир је одговорио Владици 18 августа 1838 г. Из везирева писма се види да су пуномоћници Владике црногорског и босанског везира имали састанак на граници и споразумјели се да Грахово остане у пређашњем стању, али су се саме противили турски крајишници, наговорени од Али-паше.²⁵⁾

Најзад, и поред свих незгода, мир је закључен на Цетињу, 20 октобра (2 новембра) 1838 г.²⁶⁾ и потписан од пуномоћника босанског везира Мехмед Веџихи-паше, Хаџи-Мехмеда и пуномоћника херцеговачког везира Али-паше, Убејдулх-аге Шеховића с једне стране и владике Петра II с друге стране. Уговор се састоји из 6 тачака. По уговору, Граховљани, који су напустили своја огњишта, могу се слободно вратити на Грахово. Граховом ће управљати војвода Јаков Даковић, коме је војводство наследно у породици, а у војводском достојанству потврдиће га оба везира и Владика. За земље које обрађују, Граховљани ће

²⁴⁾ П. А. Лавров, Петар II Петровић Његош, Москва 1887, стр. 110-1.

²⁵⁾ Лавров, стр. 112; ²⁶⁾ Д. Вуксан, Споменаца Његошева, стр. 119-20; Марко Драговић, Материјал за историју Црне Горе, Гласник Српског научног друштва, књ. 63, Београд 1885, стр. 145-6. Код њега погрешно стоји да је мир закључен 20 септембра умјесто 20 октобра 1838 г.

плаћати Турцима колико је уговорено, а султану оно што му припада, а то све преко свога војводе. На Грахову не смију правити никаква утврђења ни Турци ни Црногорци. Босански везир јамчи да убудуће Турци неће имати никаквих злих намјера према Грахову. Најважнији је 5-и члан уговора, по коме се закључује вјечни мир између „независне области црногорске и пашалука босанског и херцеговачког“. За уговор јамчи с турске стране босански везир Мехмед Веџихи-паша, а са црногорске стране владика Петар II.

За Владика је од нарочите важности члан 5 уговора по коме два сусједна турска везира признају независност црногорске територије. Што је најважније спорови око Грахова ријешени су компромисним путем, створена је граховска самоуправа, није побједила ниједна страна и тиме је створена могућност за даље трзавице и сукобе. Очевидно је да цетињским миром није био задовољан херцеговачки везир, Али-паша, тим прије што он није узео на се иницијативу за мир, него босански везир. Љут ради тога, Али-паша је правио неприлике Граховљанима у извођењу цетињског уговора. Пошто у уговору није речено шта ће и колико давати Граховљани султану, Владика пошаље у Травник једну депутацију да то уреди са босанским везиром. У депутацији су били највиђенији: војвода Даковић, поп Стеван Ковачевић и Радован Пипер. Депутација би лијепо примљена у Травнику и, по обављеном послу, Радован Пипер оде право у Црну Гору, а војвода Даковић и поп Ковачевић с дружином одоше Али-паши у Мостар да му покажу закључке травничког састанка. И поред тога што су му депутати донијели писмо од Веџихи-паше, Али-паша, љут што је мимоиђен, баца Граховљане у тамницу. Поред свих интервенција Владичиних код босанског везира и Хасан-бега Ресулбеговића и личног обраћања на Али-пашу, овај остаде упоран и не хтједе их пустити док не доби у замјену других 10 Граховљана, да му буду као таоци у Мостару.²⁷⁾ Прича се да је војвода Даковић рекао при поласку из Мостара: „Може се десити да моја глава дође некад у Мостар, али нога никада!“.²⁸⁾

Али-паша је нарочито био незадовољан са изградњом куле на Хумцу. У писму Владици, од 6 септембра 1839 г., изражава Али-паша незадовољство у погледу куле, тражи да се она развали и пристаје да надокнади трошкове које је Владика учинио око њена грађења.²⁹⁾ Од ове везиреве акције не би ништа и кула је остала и даље на Хумцу.

²⁷⁾ Вуксан, Владика Раде и Али-паша, Записи, год. I, св. 3, стр. 131; Томановић, стр. 104.

²⁸⁾ Памучина, стр. 529 — По Томићу, војвода Јаков Даковић је одведен омама после граховске битке у Мостар, бачен у тамницу и пуштен на откуп. (Томић, 252). Према томе, војвода Даковић је други пут ухапшен у Мостару, по повратку из Травника.

²⁹⁾ Вуксан, Записи, књ. 7, св. II, 114.

ПОГИБИЈА СМАИЛ-АГА ЧЕНГИЋА

Најугледнији херцеговачки муселим и човјек од неоспорног ауторитета био је Смаил-ага Ченгић, муселим гатачко-пивско-дробњачки. Његов углед међу херцеговачким муслиманима нарочито је ојачао од граховске битке. Међутим, баш то јачање Смаил-агина угледа, изгледа, да је довело до затегнутих односа са Али-пашом. Смаил-аги се није допало што Али-паша препушта постепено управу својим синовима и родбини и тако заводи владавину непотизма. По Башагићу, њихови су односи били и противнички. Смаил-ага у последње вријеме је ријетко долазио у Мостар, али, кад је задњи пут дошао, водио је велику пратњу, осигуравајући се за сваку евентуалност. Као муселим, Смаил-ага је био човјек чврсте руке и у односима према раји доста добар а на суду правичан. Односе с рајом квариио му је обијесни син Рустан-бег, познат ради свог распусног живота, бекријања и силедицука.³⁰⁾ Граховска погибија Петровића имала је пресудни значај за Смаил-агу. Главодужан, какав је био, Смаил-ага није могао избјећи освети коју су с планом припремали Дробњаци у споразуму с Владиком.³¹⁾ Послије граховске битке Смаил-ага није купио харач по Дробњаку и, кад се сазнало да ће муселим доћи у јесен 1840 г. по харач, акција против њега би убрзана. Одржавани су састанци, а последњи је састанак одржан у манастиру Подмалинско, гдје Дробњаци ријеше да своју намјеру за Смаил-агино убиство саопште Владици и да затраже од њега помоћ у војсци, оружју и џебани. Владика пристаде на дробњачке предлоге и затражи од главара Доње и Горње Мораче да помогну Дробњаке у извођењу њихове намјере. Потом Владика извијести главаре Дробњака да ће их војском помоћи. Неоспорно је да су Дробњаци, у извршењу Смаил-агине погибије, имали сигурну Владичину помоћ.³²⁾

Смаил-ага је био упознат са стањем у Дробњаку, с гласовима који су се ширили о његову сину Рустан-бегу и о акцији владике Петра II, који му рађаше о глави. Па, ипак, јунаштво и понос не дадоше му да устукне, него крену у купљење харача по Дробњаку. Собом поведе знатну пратњу, од 300 Гачана, а Ахмету Бауку поручи да му доведе 200 Никшићана. Од Али-паше је затражио помоћ у војсци коју би оставио да му чува кулу у Липнику, док се он буде бавио у Дробњаку, јер вели; „Имам доста непријатеља у самоме Гацку, па не могу ћецу и кулу саму оставити“. Доиста, Али-паша му је послао нешто војске под командом свог сина миралаја, Хафиз-бега.³³⁾

³⁰⁾ По Шишићу, Али-паша је био најмио Ферхата Крваваца да убије Смаил-агу. Доиста, по традицији очуваној у Билећи, Крвавац је рано Смаил-агу, али је доцније дошло до помирења, Ферхат-бајрактар Крвавац је погинуо са Смаил-агом на Мљегичку. Делић, Гајрет, 1925, бр. 19-20, стр. 307.

³¹⁾ Томић, стр. 241.

³²⁾ Ibid., стр. 252-58.

³³⁾ Ibid., 257-58.

Смаил-ага је кренуо из Липника почетком септембра 1840 г., а дробњачко-црногорска војска се већ окупљала и могла је имати око 800 људи. На Мљетичку дође до боја и Смаил-агине погибије, 23 септембра (5 октобра) 1840 г. Са Смаил-агом је погинуло око 75 ага и бегова.³⁴⁾

Смаил-агином погибијом освећен је граховски пораз и главе Петровића. Нестало је најјачег херцеговачког муселима на црногорској граници и Владичин положај према овом дијелу Херцеговине био је много поволнији но раније. Смаил-агина погибија, међутим, снажно је одјекнула међу херцеговачким муслиманима и јавно мњење Херцеговине тражило је Смаил-агину освету. Али-паша је морао, под притиском јавног мњења, да поведе озбиљнију акцију на Дробњаке. За ову акцију Али-паша затражи помоћ од босанског везира Веџихи-паше и овај му посла арнаутског бимбашу Сулејман-бега са 500 људи, 15 шевала 1256 (12 октобра 1840).³⁵⁾ Како је баш тада био смијењен са босанског везирства Веџихи-паша, то и нови везир Мехмед-Хусрев паша посла у помоћ Али-паши 110 људи под заповједништвом јузбаше Орхан-бега и Хусеина каваза.³⁶⁾ По извјештају дубровачког окружног капетана, Али-паша се озбиљно спремао за поход на Дробњаке и скупио ништа мање него 10000 људи.³⁷⁾ Број је у сваком случају претјеран. Сам Али-паша је пошао с војском до Гацка. У војсци су били и везиреви синови: Зулфикар-бег (Нафиз-паша) и Ризванбег (Хафиз - паша). За команданта дробњачке експедиције поставио је везир Хасан-бега Ресулбегозића. Али-паша је, изгледа, покушао из Гацка да дјелује помирљиво на Владику и писао му је 18 октобра, тражећи од њега да од себе одбаци људе који су учествовали у Смаил-агиној погибији и да расели ускоке с границе у унутрашњост.³⁸⁾ Међутим, од мирног решења ствари не би ништа. Једном покренута акција није могла да остане неостварена, тим прије што су херцеговачки муслимани тражили на сваки начин Смаил-агину освету. И,

³⁴⁾ Томић, стр. 259; по Башагићу, Смаил-аги је купљење харача било само изговор. Смаил-ага је намјеравао да на босанско везирство доведе свог зета, скадарског везира Осман-пашу Сулејманпашинића. Помоћу њега би макао Али-пашу из Херцеговине. У Дробњаке је отишао, потстидан од срајевских бјегунаца, који су њему утекли од Веџихи-пашина насиља. — Башагић, стр. 156.

³⁵⁾ Томић, стр. 269 — Датум Смаил-агине погибије слаже се са записом у Морачком манастиру, који гласи: „1840 године 23 септембра би погибија Смаил-аге Ченгића у Дробњацима и с њим (погибе) 75 ага и бегова херцеговачких“. — Љуб. Стојановић, Записи и натписи, књ II, бр. 4130. По Башагићу, Смаил-агина погибија се десила, такође, 23 септембра, свакако по старом календару. Шишић узима исти датум. (Шишић, 179). Ђурић се одлучио за 20-IX (2-X) по Кадифу, не водећи уопште рачуна о запису у морачком манастиру. Ђурић, 228. Међутим, може се несумњиво узети као најтачнији датум по запису Морачког манастира, који узима и Светозар Томић.

³⁶⁾ Башагић, стр. 156; Ђурић по Кадифу, стр. 228.

³⁷⁾ Ibid., стр. 158; Ibid., стр. 228.

³⁸⁾ Ђурић, Али-паша Ризванбеговић..., Годишњица Н. Чупића за 1937, стр. 228.

доиста, 27-ог дана по Смаил-агиној погибији 2 новембра 1840 г., дође до сукоба између Али-пашине војске и удружених Дробњака и Црногораца. У Тушини бјеху разбијени Дробњаци и Црногорци, а Смаил-агин гроб у Липнику окићен отсјеченим главама.³⁹⁾

Смаил-агина погибија и његова освета довели су до још веће затегнутости на херцеговачко-црногорској граници. Да ли је Али-паша имао удјела у Смаил-агиној погибији, не зна се. По Башагићу, у Гацку је владало увјерење да је Али-паша био у споразуму с Владиком у Смаил-агиној погибији.⁴⁰⁾ Међутим, тешко је вјеровати наведеној традицији, тим прије што је Али-паша био свјестан, да је било тешко наћи замјеника Смаил-аги на врло важном дијелу херцеговачко-црногорске границе.

ДУБРОВАЧКИ САСТАНАК ВЛАДИКЕ ПЕТРА II И СЕЛИМ-БЕГА

Пограничних сукоба, непосредно послјије Смаил-агине освете, изгледа није било. Зима и невријеме у почетку 1841 г. спречавали су сукобе. Извјештаји, који су стизали из пограничних области у Задар, врло су мршави. Ипак, у тим извјештајима нема говора о сукобима него се чак наговјештавају кораци измирења.

Сва племена која су била у одметништву покорила су се турској власти и њихови су претставници изјавили да ће се одазвати позиву Хасан-бега Ресулбеговића и доћи у Требиње, изузев граховских кнезова.⁴¹⁾ Крајем јануара 1841 г. није било никаквих нарочитих вјести из Херцеговине. Али-паша је био пристао на Владичин захтјев, да плати крвнину за сваку отсјечену црногорску главу, и то по глави 132 златна дуката. Ово је Владика тражио као базу за будуће преговоре.⁴²⁾ У извјештају од 18 фебруара 1841 потврђују се вјести да је Али-паша пристао да се утврди плаћање крвнине и да има изгледа да ће у прољеће доћи до трајног мира на граници. Ради тога је требало да дође до састанка на Грахову између никшићког капетана Мујате Мушковића и Владичина брата Пера Петровића. Тај састанак је одржан почетком марта 1841 на Грахову, гдје је углављен мир између Херцеговине и Црне Горе.⁴³⁾ Вјероватно да су ово биле само припреме за трајнији мир. Уколико су задарски извјештаји тачни, интересантно је да Али-паша пристаје да плаћа крвнину, док у извје-

³⁹⁾ Томановић, стр. 106-7 - ⁴⁰⁾ Памучина, стр. 532. По њему, у Тушини је погинуло више Али-пашиних људи него Дробњака. По Томићу, у Тушини је отсјечено 120 дробњачких глава. — По Новичићој биографији, бој се одиграо у Тушини 26-X (8-XI) 1840. Томић, стр. 272. По Шишићу, бој се одиграо 25-1-1840, што је немогуће, (Шишић, стр. 180). Ђурић се ослања и у овом датуму на Кадићеву кроннику и догађај датира са 29 октобром. ⁴¹⁾ Башагић, стр. 156.

⁴²⁾ Архив министарства унутрашњих дјела и правде у Бечу — Polizeihofstelle (Мин. полиције) Главни број 357/1841 — Извештај Турског из Задра министру полиције, грофу Седлницком, 7-1-1841 г.

⁴³⁾ Д. А. М. У. Д. П. у Бечу — Мин. полиције Бр. 970 из гл. бр. 357/1841. Извештај Турског грофу Седлницком, Задар, 31-1-1841 — По Караџићу, глава се у Црној Гори цијенила 132 дуката, 4 цванцика и 1 пару. В. Караџић, Црна Гора и Бока Которска, Београд, 1922, стр. 45.

штајима нема да ли је то требало да плаћа и Владика. Интересантно је да и почетком 1841 травнички везир води рачуна о приликама на херцеговачко-црногорској граници и шаље писмено упутство граховском кнезу у коме тражи да се покорава херцеговачком везиру, а да се, у случају евентуалних угњетавања, безодвлачно јави у Травник, везиру за помоћ.⁴⁴⁾

Али-пашина попустљивост могла је доћи усљед доласка Портиног високог комесара (ридала), Селим-бега који је имао вишеструку задаћу у Босни и Херцеговини. Између осталих задатака, Селим-бег је имао сигурно да ријеши пограничне, херцеговачко-црногорске сукобе и да закључи мир. Већ у јануару се очекивао Селим-бег у Сарајеву. Али-паша Ризванбеговић је претресао са Хасан-бегом Ресулбеговићем ситуацију ради које је послан Селим-бег. Опасност, која им је пријетила, довела их је на исту линију, иако је било познато да су били супарници.⁴⁵⁾ У фебруару 1841 чињене су велике припреме за Селим-бегов дочек, али ради снијега и невремена одложен је до пролећа. На прољеће 1841 стигао је Селим-бег у Мостар, пријатељски се држао према везиру, често му правио посјете, али Али-паша му их није узвраћао, бојећи се да не би тиме губио од свога ауторитета у очима својих органа. Штавише, Селим-бег је чешће боравио на Буни код Али-паше.⁴⁶⁾ У мају је Селим-бег извршио инспекцију неких мјеста у Херцеговини и већ су га почетком јуна очекивали у Дубровнику. У дубровачком лазарету били су припремљени коначи за Селим-бега и његову пратњу, а Али-паша је дао да се промијене дукати, по комаду 5 форинти, како се у Дубровнику говорило, за дар Селим-бегу.⁴⁷⁾

Селим-бег је хтио, свакако под Али-пашиним утицајем, да се састанак са претставницима аустриских власти одржи у Метковићу, а не у Дубровнику.⁴⁸⁾ Главни Селим-бегов задатак, о коме ће доцније бити више говора, био је регулисање границе и изравнавање пограничних спорова на аустриско-турској граници према Дубровнику. Најзад, Селим-бег је дошао у Дубровник 1 јуна 1841 и тамо остао до 14 августа.⁴⁹⁾ Боравећи у Дубровнику више од 2 мјесеца, Селим-бег је имао прилику да се упозна с руским в. конзулом Гагићем. О приликама на херцеговачко-црногорској граници упознао се, свакако, у Мостару. Селим-бег је имао, дакле, згодну прилику да саслуша обије стране и да предузме акцију за измирење Херцеговине и Црне Горе. Важан је факат да је у исто вријеме боравио у Котору руски саветник

⁴⁴⁾ Д. А. М. У. Д. П. у Бечу Министарство полиције Бр. 1780 и 2355 из гл. бр. 357/1841 Задар, 18-II и 18-III.

⁴⁵⁾ Ibid.

⁴⁶⁾ Д. А. М. У. Д. П. у Бечу — Министарство полиције, Гл. бр. 350/1841.

⁴⁷⁾ Ibid. — Министарство полиције, Гл. бр. 242/1841, бр. 4203. Извјештај Турског грофу Седлницком, 27-V.

⁴⁸⁾ Ibid. — Министарство полиције, Гл. бр. 357/1841. Задар, 30-V1841.

⁴⁹⁾ Ibid. — Гл. бр. 242/1841 — Задар — 22-V-1841.

Чефкин, који је био на раду са комисијом за разграничење и утврђивање границе између Црне Горе и Аустрије. Сличан задатак имао је и Селим-бег: регулисање и тачно утврђивање спорних дјелова границе и решавање пограничних спорова.

Барон Шалер јавио је Земаљској влади у Задру, 27 јуна 1841, да је руски савјетник Чефкин добио 26-VI, паробродом вијест да ће сједишним паробродом, 11-VII, доћи у Котор турски комесар Селим-бег. Селим-бег ће у Котору разговарати са црногорским Владиком и покушаће да измири херцеговачког везира и Владика. Владика је посјетио 27 јуна барона Шалера, разговарао с њим о Селим-бегову доласку и додао да би аустриске власти требале да израде ово измирење на које је он спреман. Владика није тражио ништа више него што је његов стриц посједовао, а што се тиче Грахова, оно му је признато и од везира босанског па и од самог мостарског везира; најзад, Владика је изјавио да неће бити говора о независности Црне Горе. Руском саветнику Чефкину било је нарочито стало да се одржи састанак између Владике и Селим-бега, те је ради тога посјетио барона Шалера и изјавио му да би требало да се обије стране састану као случајно код њега, у Окружном начелству да се не би што покварило. На ово се Шалер изјаснио опћенито, неодређено, али ипак не одбијајући, јер му је било познато да Селим-бег заиста жели састанак с Владиком и измирење Црне Горе и Херцеговине. Капетан Орешковић је увјеравао барона Шалера да је, за последњег Владичина боравка у Бечу, канцелар Метерних покушао да направи мир између Владике и турског посланика по питањима пограничних спорова, али се Владика тада није изјавио зато спремним. Шалер изјављује на крају извјештаја да ће, ако Зем. влада нађе за потребно, у интересу пограничног мира, учинити све да се не пропусти састанак између Владике и Селим-бега и тражи у том правцу инструкције.⁵⁰⁾ Земаљска влада из Задра одговорила је барону Шалеру да се не мора повући од састанка између Владике и Селим-бега, ако он буде случајан или ако се тако они договоре; ако обје стране желе да разговарају о приликама, боље је да ако он може да присуствује тим преговорима, тим прије ако је то од интереса по мир на граници.

⁵⁰⁾ Са Селим-бегом су дошли у Дубровник преко Требиња сједишњи људи, као његова пратња: Али-ефендија, секретар; Абди-еф., писар; Бесад-ага, блајзник; Мехмед-ага и Мустафа-ага, коморници; кухар Абдулах и слуге Паланцић Мато и Николић Михаило; Хасан-бег Ресулбеговић, командант Требиња; Фетахагић Мула-Јусуф, цариник; Хусеинага, коморник; Авдо Шакота, кафеџија; слуге: Захир Мулахоџић и Замоња Никола; Ибрахим Драче, повјереник мостарског везира и слуга му Крсто Милићевић. — Књига странаца, коју је водила аустриска полиција у Дубровнику, која се налази у архиви Среског начелства у Дубровнику, бр. 475-491 — Селим-бег је стигао у Требиње 1 јуна 1840 г. У извештају из Задра од 20 јуна помињу се уз Селим-бега: Хасан-бег Ресулбеговић, Ибрахим Драче, повјереник херцеговачког везира, Мула Јусуф (Фетахагић), секретар и послуга. — Д. А. М. Њ. Д. П. у Бечу, Министарство полиције, Гл. бр. 242/1841 извјештај грофу Седлницком од 20 јуна 1841.

Никакав директан утицај не треба да узме, осим, ако би било неопходно потребно, с обзиром на граничне интересе и мир⁵¹).

Док је Шалер јављао да ће Селим-бег доћи у Котор 11-VII, дотле се Селим-бегова одлука о одласку у Котор промијенила, не знамо из којих разлога. Окружни капетан у Дубровнику барон Рознер, извијестио је Земаљску владу у Задру, 28 јуна, да је турски комесар Селим-бег замолио руског вицеkonzула Гагића да он дјелује на Владику црногорског, да непријатељства, која владају између Владике и херцеговачког везира, престану. Гагић је на то поставио Селим-бегу питање да ли он у овом правцу има налог или пуномоћ од Порте. Селим-бег је изјавио да нема, али је напоменуо да за рад на добру није потребно ни једно ни друго. Гагић је, међутим, сматрао за потребно да о овом кораку турског дипломате обавијести Чефкина у Котору. Обавијештен од Гагића, Чефкин је одмах одговорио и саопштио му да ће, по свршеном послу у Котору, довести Владику у Дубровник, под изговором да Владика прати из куртоазије граничну комисију до Дубровника. Чефкину је, дакле, било нарочито стало да дође до састанка између Владике и Селим-бега, ако не у Котору, како се у почетку мислило, а оно свакако у Дубровнику.

Селим-бег се, вели барон Рознер даље у свом извјештају, распитивао код њега да ли ће барон Шалер доћи са Чефкином у Дубровник. Селим-бег би хтио да обоицу замоли да утичу на Владику.⁵²) Гувернер Далмације, генерал Турски, поднио је оба извјештаја, са својим извјештајем такође, грофу Седлницком у Бечу, 3 јула 1841 г. са напоменом да ће о даљем раду руских дипломатских чиновника, Чефкина и Гагића, на вријеме обавијестити Министарство полиције.⁵³) О састанку владике Петра II и Селим-бега извијестио је генерал Турски грофа Седлницког још два пута, али, нажалост, тих докумената нема.* У свом извјештају од 22 јула Турски, на основу извјештаја барона Шалера из Котора, даје још неке моменте о састанку. Руски савјетник Чефкин необично је много настојао да до састанка дође. Пошто су обије стране избјегавале да једна другој изађе у сусрет, и то Селим-бег се изговарао својим пословима у Дубровнику, а Владика приликама које су владале при одређивању границе, то Чефкину није пошло за руком да обије стране попусте у толико што би се састанак имао одржати у Херцеговном, на пола пута између Дубровника и Котора. Зато Чефкин обавијести Селим-бега штафетом (гласником на коњу) да ће Владика боравити у Котору до 19 јула и да ће се тада вратити на Цетиње. Владика је тако-

⁵¹) Д. А. М. У. Д. П. у Бечу, Министарство полиције, бр. 5415 из гл. бр. 242/1841 — Извјештај Шалера гувернеру Турском из Котора, 27-VI.

⁵²) Д. А. М. У. Д. П. у Бечу, бр. 5415; гл. бр. 242/1841 — Извјештај Шалера Турском, Котор, 27-VI.

⁵³) Ibid., — Извјештај Рознера Турском, Дубровник, 28-VI-1841

* Државни архив Министарства унутрашњих дјела и правде изгорио је 1928 г. Само један дјел архива је спасен, али и он у врло слабом стању. Тако нијесам био у могућности да дођем до свих докумената који се односе на овај састанак.

ђе изјавио да је спреман да преговара са Селим-бегом у смислу 8 тачака, које су назначене у извјештају од 18-VII. Овај акт, нажалост, нијесам могао наћи. На ову Чефкинову поруку Селим-бег је одговорио преко руског вицеконзула у Дубровнику, да он, по својим инструкцијама, не може да напусти дубровачки округ, док не заврши започете послове.

Чефкин је био, међутим, непопустљив у свом настојању да до састанка дође. Кад није успио да турског дипломату приволи на попуштање, то је сад настојао да некако склони Владикау на попуштање и да нађе zgodну форму. И, доиста, на Чефкинова наваљивања, Владика пристаде да иде у Дубровник, иако врло нерадо. Владика мишљаше да ће овакав његов пут у Дубровник изазвати сензацију у Црној Гори, гдје ће се схватити да он иде да исказе поштовање једном Турчину који је дошао из Цариграда. Очито је да се Владика бојао извјесних приговора у својој земљи. Чефкин је хтио, даље, да Владичин пут у Дубровник испане што потпуније, па је настојао да и барона Шалера придобије да и он прати Владикау у Дубровник. Шалер одби да иде с Владиком у Дубровник, изговарајући се да му је то немогуће ради многих званичних послова. Међутим, Владика је замолио капетана Орешковића да га прати у Дубровник, на што је овај пристао, с тим да буде присутан при преговарању. Очевидно да аустриске власти нијесу хтјеле да допусте да се преговори воде на њиховој територији без њихова учешћа. Најзад, утврђен је и датум Владичина одласка и боравак у Дубровнику. Владика је требало да крене на пут 17 јула и да у Дубровнику остане свега 2 дана. Владика је одредио, што је врло карактеристично, да га прати стричевић Ђорђе и 15 добро одјевених Црногораца.⁵⁴⁾ Пада нарочито у очи да је Владика узео у своју пратњу стричевића Ђорђа Петровића, човјека који је био глава опозиције против Владичина режима у Црној Гори. Познат је интригантски рад Ђорђа Петровића код аустриских власти против Владике. Довољно је погледати о њему тајне извјештаје далматинског гувернера, на основу вијести из Котора, па да се види какав је био човјек Ђорђе Петровић, несуђени господар Црне Горе.⁵⁵⁾ Барон Шалер, у свом извјештају од 22 јула вели, да је мишљења да је Владика повео са собом Ђорђа Петровића из страха, да не би овај искористио Владичино отсуство и нешто предузео против њега у Црној Гори. Тога мишљења био је и сам Ђорђе који је изјавио капетану Орешковићу да је не мало зачуђен Владичином позиву да га прати у Дубровник.⁵⁶⁾

Владика је са Чефкином и бројном пратњом, у којој је био и Ђорђе Петровић, заиста стигао у Дубровник 18 јула 1841 г.

⁵⁴⁾ Ibid., — Извјештај Турског грофу Седлицком, Задар, 3-VII-1841.

⁵⁵⁾ Д. А. М. У. Д. П. у Бечу, Министарство полиције, бр. 7108/1841 — гл. број. 357/1841, извјештај Турског грофу Седлицком. Задар, 22 јула 1841.

⁵⁶⁾ Прото Љубо Влацић, Петровић Петар II Његош, по необелодањеним тајним актима архиве далматинског намесништва, Београд, 1937.

Ту је имао састанак са Селим-бегом и резултат тог састанка био је уговор од 8 тачака, потписан исти дан, 18 јула. Изгледа, да су услови под којима се имао закључити уговор о миру на херцеговачко-црногорској граници, били познати Владици, јер је он, по извјештају генерала Турског од 22 јула, био пристао на предложених 8 тачака мира, које је Селим-бег израдио.⁵⁷⁾ Настаје сад питање да ли је Селим-бег радио у споразуму с Али-пашом или из властите иницијативе. Познато је да Селим-бег, по властитој изјави Гагићу, није имао ни налога ни пуномоћи од Порте да посредује у односима херцеговачко-црногорским, али је, нема сумње, познавао прилике и хтио и умио да граничне прилике среди. Дубровачки уговор од 18 јула 1841 први је у цјелости штампао Марко Драговић, 1885 г.⁵⁸⁾ Дубровачки уговор из 1841 г. признаје у цјелости цетињски уговор о миру из 1838 г. Селим-бег је предложио да се цетињском уговору дода још 8 тачака. У првој трчки дубровачког уговора обавезују се Владика и Али-паша да неће прелазити своје границе и да се неће мијешати у послове ван своје територије. Установљују се чиновници или забити који ће се старати да се истребљују злочинци. У случају крађе или злочина да се строго поступи по законима; ако би побјегао убица, да се не чини освета над његовом родбином. Отоманска раја на граници Црне Горе има се повињаваат наредбама турских власти, а у случају бјекства у Црну Гору да их не могу примити Црногорци. Ускоци се не смију примати ни помагати (чл. 5). Установљавају се пандури и на црногорској и на турској страни. Без путних исправа не смије се нико на граници кретати. По ноћи није ником дозвољено ићи. Ако неко покуша да бјежи, пандури имају право да га стријељају.⁵⁹⁾ Овај дубровачки уговор из 1841 г. имао је практичну вриједност, што је он стварно имао да регулише односе на граници херцеговачко-црногорској.

⁵⁷⁾ Д. А. М. У. Д. П. у Бечу, Дворска канцеларија, Сигн. II A 3 Далмат. Монтенегро, из броја 176 Г. II. 1841 — бр. 111/Ц. П. Извјештај из Котора од 22 јула 1841 Далматинском намјесништву у Задру.

⁵⁸⁾ Мислим да ће бити од интереса ако изнесем имена лица која су сачињавала Владичину пратњу. У књизи странаца коју је водила аустриска полиција у Дубровнику, стоје под бројевима од 633 до 655 слиједећа лица Владичине пратње, која су дошла у Дубровник 18 јула а вратила се 19 јула у Котор. Црногорска делегација коју је пратио Чевкин, забиљежена је у тој књизи следећим редом: 1) Чевкин, руски савјетник; 2) Петар Петровић Његош, владика црногорски; 3) Петровић Перо, сенатор; 4) Ђурашковић Филип, сенатор; 5) Бошковић Мина, сенатор; 6) Мартиновић Мило, сердар; 7) Грађанин Вуко, сердар; 8) Калуђеровић поп Никола, сердар; 9) Доводовић Томо (!), сердар; 10) Церовић Новак, сердар; 11) Средановић Ђуро, (!), сердар; 12) Мартиновић Ђуро, перјаник; 13) Милић Јагош, перјаник; 14) Кнежевић Блажо, перјаник; 15) Пламенац Мирко, перјаник; 16) Рудовић Иво, перјаник; 17) Павићевић Војко, перјаник; 18) Јаков Драго, перјаник; 19) Павићев, перјаник; 20) Пилетић Марко, перјаник; 21) Вуковић Филип, перјаник; 22) Петровић Његош књаз Ђорђе; 23) Ђурић Станко, перјаник и 24) Пламенац Илија, перјаник.

⁵⁹⁾ Д. А. М. У. Д. П. у Бечу, Министарство полиције, бр. 7108/1841 - гл. бр. 357/1841, извјештај Турског грофу Седлницком. Задар, 22 јула 1841.

Поводом закључења мира у Дубровнику писао је Али-паша Ризванбеговић владици Петру II, 24 јула, потврдио му пријем мировног уговора, закљученог између Владике и Селим-бега, и, уједно, му послао са своје стране потписан и мухуром овјерен примјерак дубровачког уговора. Сем тога, Али-паша је послао свога силиктара Осман-агу на границу код Никшића и тражио да и Владика пошаље са своје стране једног угледног човјека који ће са „шиликтаром“ на граници прогласити и утврдити мир.⁶⁰⁾ Погранични испади се дешавају и после закљученог мира. Већ првих дана августа 1841 упала је у Никшићку Жупу и Бањане чета од 100 Црногораца, потјерала велики плијен и на повратку била нападнута од Турака, који су посјекли 4 црногорске главе и послали их везиру у Мостар.⁶¹⁾ Очекивало се, природно, да дође и до освете са црногорске стране.

Далматински намјесник извјештава министра полиције, 12 септембра, по извјештајима са границе, да су чести упади Црногораца из Катунске Нахије у Херцеговину. Да би се прекинула погранична непријатељства, покушано је измирење, свакако, у другој половини августа 1841. Силиктар херцеговачког везира, Осман-ага, састао се на граници, у близини Никшића, са сенатором Перовићем. Перовић (прије би могло бити Петровић) је тражио за Црну Гору мјеста: Грахово, Никшићку Жупу и Тушину у Дробљаку. На том црногорском захтјеву разбили су се преговори. За 30 август очекивао се се напад Црногораца на силиктара који се враћао у Мостар и на пандурску караулу у Тупану у Бањанима.⁶²⁾

Ради ових пограничних сукоба, изгледа да је Али-паша, који је, иначе, био вољан да се придржава дубровачког уговора, изјавио да не пристаје на закључке донесене у Дубровнику.⁶³⁾ Према томе, ови погранични испади изазивају и аферу са дубровачким уговором. По извјештају који је Владика послао Гагићу у Дубровник, Али-паша је изоставио онај дио дубровачког уговора који се односи на цетињски уговор до кога, знамо, да Али-паша није много држао. Владика је тражио од Али-паше да му пошаље уговор, преписан дословно. На то му Али-паша шаље турски текст уговора, вјерујући да га неће имати ко да преведе. Најзад, у ову мучну ситуацију се умијешао и Селим-бег који писмено објашњаваше Гагићу Али-пашин поступак, доказујући да године 1838 босански везир није имао право да се мијеша у прилике херцеговачког пашалука.⁶⁴⁾

⁶⁰⁾ Гласник Српског ученог друштва, Београд, 1835, стр. 146-8. Д. Вуксан није цитирао да је Драговић објавио овај уговор 1835 г.

⁶¹⁾ Гласник Српског уч. др., Београд 1885, стр. 146-8.

⁶²⁾ Д. Вуксан, Записи, књ. VII св. II, Цетиње, 1930, стр. 115.

⁶³⁾ Д. А. М. У. Д. П. у Бечу, Министарство полиције, бр. 6938 из гл. броја 357/1841, извјештај из Задра 22 августа 1841.

⁶⁴⁾ Ibid., Министарство полиције, бр. 7599 из гл. бр. 357/1841, извјештај из Задра, 12 септембра 1841 — Оба извјештаја су писана на основу Шалерових извјештаја из Котора.

У писму од 24 јула 1841 Али-паша се дотакао ускока и енергично тражио од Владике да се они раселе с границе у унутрашњост или да се слободно врате у Херцеговину, да се покоравају земаљским законима, штавише, нудио им је насеља у „комод“ у Невесињу.⁶⁵⁾ Ускочко питање било је актуелно још 1838 год. и оно узима видно мјесто у преписци између Али-паше и Владике. Смаил-агином погибијом, у којој су видно учествовали и ускоци, ово је питање постало, поред граховског, врло актуелно и тражило је своје ријешење у интересу пограничног мира. Незгода је била у томе што су обије стране биле непопустљиве. Али-паша је тражио да се ускоци раселе, а Владика их је сматрао као своје поданике који су прије 50 година побјегли Црногорцима. Интересанто је Гагићево држање у ускочком питању. Он је био расположен да се ријешу ускочко питање и савјетовао је Владици да ускоке повуче у унутрашњост Црне Горе. Владика, међутим, није хтио на то да пристане ни под којим условом.⁶⁶⁾

Ради честих пограничних испада и ускочког питања, изгледало је да ће доћи до сукоба у љето 1842 г. И, доиста, Владика је са својом војском дошао тог љета на Грахово, а Али-паша са својом на граховску границу. До сукоба ипак не долази, већ се воде преговори између опуномоћених претставника обију страна. Пуномоћници су закључили примирје с роком од 12 јула (24-VII) до 23 септембра (5-X) 1842, с тим да се у том времену састану Владика и Али-паша и направе трајан мир.⁶⁷⁾ Из свега јасно излази да покушаји мирева и мировни уговори на Цетињу и Дубровнику нијесу имали стварног успјеха и да је дошао моменат непосредне акције и додира Али-паше и владике Петра II.

ДУБРОВАЧКИ САСТАНАК И ПОБРАТИМСТВО ИЗМЕЂУ АЛИ-ПАШЕ И ПЕТРА II

Кад је, најзад, пала одлука да се састану владика и Али-паша, настало је питање у коме ће се мјесту одржати састанак. Али-паша је хтио да се састанак одржи у Метковићу. Владици, међутим, Метковић бијао незгодан ради даљине и ради помањкања пристojна брода, те је предложио Дубровник, као згодан мјесто у коме ће моћи дуже времена заједно остати и све послове уредити.⁶⁸⁾ По једној очуваној копији, која се налази у архиву Среског начелства у Дубровнику, види се да се Али-паша обратио 10 августа 1842 г., гувернеру Далмације по питању састанка с Владиком. Гувернер је одговорио Али-паши да је одредио двојицу владиних савјетника, дубровачког окружног капетана и которског окружног капетана, људе које су тражили и Владика и

⁶⁵⁾ Ibid., Министарство полиције бр. 7403 из гл. бр. 242/1841 — Извјештај из Задра од 5-IX-1841 — ⁶⁶⁾ Томановић, стр. 108.

⁶⁷⁾ Вуксан, Записи. књ. VII, св. II стр. 115.

⁶⁸⁾ Томановић, стр. 109.

Али-паша, да присуствују њиховим конференцијама. Гувернер, даље, напомиње Али-паши да је Бргат више Дубровника 'незгодан за састанак ради помањкања зграда, а да су за то најзгодније Плоче код дубровачких зидина.⁶⁹⁾ Али-паша, као што се види, није хтио да иде у Дубровник. Ипак извијештен од аустриских власти да се састанак може одржати само у Дубровнику, а знајући да Владика хоће да састанак буде свакако у том мјесту, Али-паша је попустио, али још не бијаше одустао од захтјева да се састанак одржи на Бргату, гдје су се налазиле аустриске царинске и санитарне власти. Али-паша је кренуо на пут и стигао у Требиње 28 августа (9-IX) 1842 г. Владика је пошао са пратњом и окружним которским капетаном, Г. Ивачићем.⁷⁰⁾ Изгледа по свему да су обије стране трбале, по договору, да дођу у Дубровник у исто вријеме. Међутим, између Владичина и Али-пашина доласка у Дубровник прошло је 9 дана. Владика је дошао 31-VIII (12-IX), а Али-паша 9-IX (21-IX) 1842 г. Нашао сам и разлог овом Али-пашином задоцњењу. Владика Раде је, по свом доласку у Дубровник, извијестио 1(13)-IX Али-пашу у Трабињу да је дошао у Дубровник, 31-VIII (12-IX), како му је и раније јавио да ће у исти дан доћи. Али-паша је одговорио Владици 2 (14) IX и јавио му да ће доћи на Бргат у четвртак, 3 (15) септембра, сматрајући то мјесто као најзгодније за састанак. О том је, вели, обавијестио и окружног капетана у Дубровнику. Пошто тих дана падају стално кише, пут је за Царину у рђавом стању, а он болестан, то ће чекати док се вријеме не прољепша. Ако се вријеме поправи, прво ће се састати на Царинама с окружним капетаном из Дубровника и с њим се договорити гдје ће се одржати састанак.⁷¹⁾ Вријеме се, међутим, није мијењало и Али-паша је о том обавијестио окр. капетана у Дубровнику.⁷²⁾ Поред невремена, којим се Али-паша изговарао да не може да крене из Требиња, изгледа да је разлог одлагању поласка био бач мјесто састанка. Најзад, ради тога долази до састанка Хасан-бега Ресулбеговића са окружним капетаном из Дубровника, бароном Карлом Рознером, на

⁶⁹⁾ Ibidem, стр. 110.

⁷⁰⁾ Д. Вуксан, Записи, књ. VII, св. III, стр. 177.

⁷¹⁾ Архив среског начелства у Дубровнику је несрећен и има доста грађе за XIX вијек. У децембру 1935 г. нашао сам извјесна документа која сам употребио при обради ове студије. Копија овог писма далматинског гувернера Али-паши је из године 1842, али без датирања мјесеца и дана.

⁷²⁾ Као што сам навео Владичину пратњу на састанку са Селим-бегом, тако исто мислим да је од интереса и важности да наведем и пратњу на састанку с Али-пашом. Окружни капетан је издао Владици пасош 11-IX и већ сјутра-12-IX. Владика је кренуо с пратњом у Дубровник. У књизи странаца за годину 1842, од броја 2055-2075, наводе се слиједећа лица: 1) Петровић Његош Петар, митрополит Црне Горе и Брда; 2) Петровић Ђорђе; 3) Петровић Ђоко (Јоко); 4) Вуковић Филип; 5) Церовић Новица; 6) Кнежевић војвода Јован; 7) Бошковић Видо; 8) Радоњић Иво; 9) Зец Никола; 10) Пламенац Илија и 11) Бјелица Јагош. С Владиком је пошао исти дан, 12-IX-1842, окружни капетан Котора и повратио се с њим 25-IX. Пада у очи да је овог пута пратња знатно мања и да Владика и овај пут прати стричевић му Ђорђе Петровић.

Царинама 8 (20) IX. Ту дефинитивно би утврђено да ће се састанак између Али-паше и Владике одржати у лазарету на Плочама, ван дубровачких зидина. Истог дана Хасан-бег је обавијестио Рознера да је Али-паша пристао на Дубровник и да сигурно сутридан, 21-IX, долази с пратњом.⁷³⁾ Било би од интереса да се зна како је провео свој боравак у Дубровнику Владика, какав су дочек приредиле аустриске власти њему и Али-паши. Најзад, од нарочитог би интереса било да се зна какав је био њихов сусрет и међусобни однос. Нажалост, на то се све не може одговорити, јер до сада нијесу позната документа која би нам то објаснила. Једино знамо, из писма барона Рознера од 1 (13) IX, упућеног претсједнику дубровачке општине у коме замјера, што општинска управа није поступила по његовом наређењу, приликом уконачивања Владике и његове пратње. Општински чиновници су се оглушили о изричну његову наредбу, а нарочито општински секретар Беренгиери. Барон Рознер је, даље, тражио од претсједника општине да се лично извине код Владике и да предузме потребне мјере према лицима која су се огријешила о службено наређење.⁷⁴⁾ Према овом акту изгледа да је Владика са својим људима имао неугодности око смештања у Дубровнику.

Чим је Али-паша дошао у Дубровник, одржан је први састанак 21 септембра, коме су присуствовали, поред Али-паше и Владике, и окружни капетани Котора и Дубровника, Ивачић и Рознер. Састанку је присуствовао и руски вицеkonzул Гагић, под изговором да прави посјету Али-паши. Да ли је овом првом састанку, као и наредним састанцима, присуствовао ко од виђенијих људи из Али-пашине и Владичине пратње, не знамо. Важно је напоменути да су аустриске власти будно пратиле ток свих састанака и нијесу допуштале да уговарајуће стране остану насамо ни најкраће вријеме.⁷⁵⁾ Преговори су вођени 3 дана, 22 до 24 септембра, и трећег дана, 24-IX, закључен је мир. Али-паша и Владика потписали су и својим печатима овјерили 2 примјерка мировног уговора (трактата). Дубровачки уговор о миру, који је стварно више значио примирје но мир, састоји се само из

⁷³⁾ Копија Али-пашина писма Владици од 2 (14)-IX у архиву Среског начелства у Дубровнику.

⁷⁴⁾ Ibid.

⁷⁵⁾ Гирилски писано Хасан-бегово писмо од 20-IX у архиву Среског начелства у Дубровнику. Овај сам докуменат фотографисао. Важан је још и ради тога, што се из њега види да су се муслимански управљачи Херцеговине још средином XIX вијека служили гирилским писмом у званичном дописивању с аустриским властима. У књизи странаца забиљежена су имена Али-пашине пратње, под бројевима од 2105 до 2169, и то: 1) Ризванбеговић Али-паша, херцеговачки везир са 26 лица пратње; 2) Вољевица Османага, везирев мачоноша; 3) Дервиш Осман, кадија столачки; 4) Ресулбеговић Хасан-бег, командант Требиња са 15 лица пратње; 5) Мушовић Мујага, капетан Никшића са 8 лица пратње; 6) Јашар-бег, капетан арбанаски са 5 лица пратње; 7) Смаил-ага, капетан ловаца (?); 8) Хасановић Смаил-ага с једним слугом. Али-паша је дошао с пратњом 21 септембра 1842. Међу најважније личности које су узеле учешћа у Дубровнику треба убројити Хасан-бега Ресулбеговића и Мујагу Мушовића, двојицу најважнијих и највиђенијих херцеговачких муслима.

3 члана, Уговор о миру закључује независна област Црне Горе и пашалук херцеговачки. У првом члану утврђује се граница, каква је била у часу потписивања уговора, од Кучког Кома до Драгаља. Пошто везир није опуномоћен да решава територијална питања, то се питање Грахова и ускока оставља неријешено, а везир обећава да ће писати Порти да поради да се именује једна комисија, коју ће састављати по један чиновник, руски, аустриски и турски. Та ће комисија ријешити питање Грахова и ускока. Одлуци те комисије покораваше се обије уговарајуће стране. До тог времена важи за ускоке садање стање и они остају у својим насељима. Ако се до 1-1-1844 не именује поменута комисија, о тим питањима договориће се Али-паша и Владика. До тог времена нема нико право да сели из једне границе у другу, а ако би ко то покушао, силом власти има се повратити. Све спорове који се десе до 1-1-1844 г., решаваће људи именовани од Владике и Али-паше.⁷⁶⁾

Али-паша је овим уговором стварно признао независност Црне Горе коју је већ цетињским уговором од 1838 г. признао босански везир, Веџихи-паша. Од нарочите је важности за личне односе Али-пашине и Владичине, као и за будуће пограничне односе њихово побратимство. Нас би интересовало да знамо како је извршен тај акт братимљења, али, нажалост, нијесмо у могућности да на то одговоримо. Погранични догађаји диктовали су обојици ужу и непосреднију везу и сви су се спорови могли да решавају разумијевањем и обостраним попуштањем. Неки писци помињу, штавише, да су у Дубровнику Али-паша и Владика закључили тајни савез против Порте.⁷⁷⁾ То се, међутим, не да ничим доказати. Владика се повратио с пратњом и с Ивачићем 25 септембра, а Али-паша 27 септембра. Изгледа да су аустриске власти приредиле Али-паши добар дочек. Везир је нарочито био милостив према сиротињи и добро је помагао новцем.⁷⁸⁾ Штавише, везир се достојно одужио за дочек барону Рознеру, даровавши му ата на коме је дојахао у Дубровник. Али-паша је био предмет опште пажње у граду па је присуствовао и војничким вјежбама у Гружу. Али-паша је отпутовао паробродом до Сланог, 27-IX-, а један дио његове пратње отишао је право у Херцеговину.⁷⁹⁾

ДОГАЂАЈИ НА БАШИНОЈ ВОДИ

По повратку у Црну Гору, Владика је објавио цијелом пограничном становништу да је био у Дубровнику и да је закључио мир с Али-пашом. Владика је издао строга наређења станов-

⁷⁶⁾ Архив Среског начелства у Дубровнику, копија Али-пашина писма бр. 8085/245, IV/2.

⁷⁷⁾ Ровински, стр. 110.

⁷⁸⁾ Томановић, стр. 110-1 цео трактат донео је Д. Вуксан, Споменца, стр. 171-2.

⁷⁹⁾ Aszboth, стр., 259; Carl Peez, Mostar uud sein Culturkr., стр. 208-209 и В.Šagić, стр. 163.

ништву да се придржава његових наредаба у погледу одржања пограничног мира.⁸⁰⁾ Два најважнија питања, граховско и ускочко, требало је ријешити, сходно члану 2 дубровачког уговора. Та су се питања могла, међутим, да ријеше на два начина: или мјешовитом комисијом по пристанку Порте, чије би одлуке биле мјеродавне, или споразумом између Владике и Али-паше. По свој прилици, Порта није потврдила дубровачки уговор, па је спорна погранична питања требало решавати споразумно. Из Владичина писма Али-паши од 15 априла 1843 г. види се његова решеност за решавање тих питања. Владика у писму, између осталог, вели: „И молим те, најдражи побратиме, да се ствар не продужује, него да што прије можемо да ово дјело свршимо и да сасвијем ово мало главобоље и моје и твоје излијечимо, и све ће бити, ако Бог да, како сами сћенемо. И знади чисто, да сам ја на ону исту љубав, на коју смо се раздвојили у Дубровнику и да ћу бити, док сам гођ жив, и ниједна ствар ни веља а камоли мала неће моћи наше пријатељство поколебати“.⁸¹⁾

Чим се осјећала хитна потреба да се решавају погранична питања, јасно је било да Порта није потврдила дубровачки уговор и требало је што пре приступити решавању пограничних проблема, споразумом између Владике и Али-паше. То се јасно види из Владичина писма Гагићу од 29 априла 1843 г. У том писму Владика изражава страх да се дубровачки уговор не наруши. Даље вели да су херцеговачки Турци и Али-паша вољни да мир одржавају, али „цариградска политика не да им га одржавати“.⁸²⁾

Међутим, и поред Портина непристајања на дубровачки уговор, два побратима настоје да сами ријеше спорна питања. Из Владичина писма од 17 маја 1843 г. види се да је Али-паша хтио доћи о Петров-дану у Никшић да се с Владиком састане. Владика је био вољан да се тај састанак одржи и згодно би му било вријеме између Петрова и Илин-дана. У то вријеме он би дошао под Острог, у манастир.⁸³⁾ Овај намјеравани Али-пашин пут није се, међутим, остварио, ради његове болести. Ради тога је Владика поручио Али-паши по Агу Хајровићу, посланику и везиреву повјерљиву човјеку, да мјесто себе пошаље на састанак посланике са сигурним инструкцијама да се посао, који се тиче Грахова и Бањана, успјешно заврши. Владици се очевидно журило, те је јавио Али-паши да ће кренути под Острог у прву недјељу по Петров-дану, а његови посланици треба да дођу исти дан или мало раније, како би стигли у Никшић исти дан, кад и он под Острог.⁸⁴⁾ Најзад, Владика хоће да зна који ће му посла-

⁸⁰⁾ Ђурић, стр. 233.

⁸¹⁾ Ровински, стр. 112.

⁸²⁾ Александар Попов, Путешествие в Черногорию, Санктпетербург, 1847, стр. 140.

⁸³⁾ Д. Вуксан, Записи, књ. VII, св. 3, стр. 140.

⁸⁴⁾ Томановић, стр. 122; Д. Вуксан, Записи, год. I, св. 3, Цетиње, 1927, стр. 133

ници доћи на састанак. Али-паша је одговорио на ово Владичино писмо 19 јуна с Буне и јавио му да ће прије Илина дне, на 2-3 дана, он отићи у Гацко и послати посланство под Острог, у коме ће бити: везирев син Хаџи-Ризван-бег, а могуће да ће доћи у Никшић из Пљеваља преко Дробњака други везирев син Миралај, Хасан-бег Ресулбеговић и Башага Реџепашић.⁸⁵⁾

Владика је на ово одговорио 27 јуна и јавио Али-паши да полази на Илин-дан под Острог и, уједно, изјавио жељу да преговори почну, по могућности, прије православних посгова (Вел. Госпојина 27/15 августа)⁸⁶⁾ Али-паша се сложио с овим термином и то јавио Владици 11 јула 1843 г.⁸⁷⁾ Али-паша је, по споразуму с Владиком, требао да иде у Гацко 16 јула, а његови посланици су требали да стигну у Никшић 22 јула (3 августа). Владика треба да пошаље везиру до 16-VII једног човјека који ће с њим уговорити о дану састанка посланика са Владиком.⁸⁸⁾ Као што видимо, преписка, вођена у јуну и јулу између Али-паше и Владике, је врло жива и пријатељска. Али-паша, заиста одлази у Гацко, док његови посланици крећу у Никшић. У Никшићу се придружују посланству угледни претставници овог мјеста са чувеним Мујагом Мушовићем на челу. Мушовић је, као никшићки капетан, пратио Али-пашу у Дубровник и несумњиво био добро упућен у пограничне односе. Вјероватно да из тих разлога и приступају Никшићани Али-пашиној делегацији. Дан одласка Али-пашине делегације под Острог, као и њене погибије на Башиној Води, може се само приближно одредити. Ако су херцеговачки делегати дошли у Никшић 22 јула, како је Владика био извијештен од Али-паше, и ако су се у њему задржали 5 дана и шестог кренули Владици под Острог, онда дан посјете и погибије херцеговачких посланика пада на 28 јула (9 августа) 1843 г.⁸⁹⁾

Доласком делегације под Острог, ситуација добија неочекиван обрт и дешава се „једно грозно тајанствено дјело“⁹⁰⁾ Али-пашини делегати не бјеху под Острогом примљени од Владике, одмах се враћају натраг и у селу Повији, на Башиној Води, бјеху нападнути од Црногораца и ту их, по већини писаца као и по Владичином писању, од 20 погибе 9 или 10.

Ово је го факат који је добио необично мистериозан карактер. До данас није успјело ниједном приказивачу овог догађаја да га потпуно осветли и дође до истине. О овом догађају има више верзија које ћемо изнијети хронолошким редом. Владика је извијестио руског вице-конзула Гагића у Дубровнику, 29 јула 1843 г., о овом догађају. У писму Владика вели да се у народу

⁸⁵⁾ Вуксан, Записи, књ. VII, св. 5., стр. 304 ⁸⁶⁾ Ibid., стр. 305.

⁸⁷⁾ Ibid., стр. 305.

⁸⁸⁾ Ibid., стр. 305.

⁸⁹⁾ Ibid., стр. 305.

⁹⁰⁾ Ibid., стр. 306.

прочуло да Турци намјеравају да га убију на састанку. Штавише, уочи самог састанка био је обавијештен од једног пријатеља да се Турци спремају да га убију. Из тих разлога није примио делегацију нити с њом преговарао. Разјарени Црногорци, вели даље Владика, хтјели су да побију Турке још под Острогом, али их је он спасио половину, а остали су, њих 9 или 10, били посјечени од Црногораца на граници.⁹¹⁾ Гагићев извјештај руском посланику у Бечу грофу Медену слаже се с овим Владичиним писмом,⁹²⁾ Гагић је одговорио Владици 16 августа и замјера му ради „ономадашњег неразумног догађаја и црногорског лукавства, гдје су погажена међународна права, јер су убијени турски пуномоћници“, Гагић вели, даље, да се у Дубровнику и и Котору говори да је Владика против воље сената и свега народа наредио да се побију турски посланици.⁹³⁾ О овом догађају први је писао Енглеz Г. Вилкинсон који је 1844 посјетио Црну Гору и Херцеговину и био на мјесту погибије. По њему, састанак се имао одржати у Сливљу, на крају никшићке равнице. Кад је делегација од 22 Турчина дошла Владици под Острог да га позове на састанак и јавила му да је у Сливљу умјесто везира његов син, Владика, незадовољан, не хтједе преговарати већ нареди делегацији да напусти његову земљу. Један делегат сазна да им се спрема издаја, јави то Владици и Владика им даде оружану пратњу да их испрати до границе. У близини границе делегација би од Црногораца нападнута.⁹⁴⁾ Памучина пише о Алипашиној намјери да убије Владика. Ради тога га позива у Никшић. Владика то сазнаје, позива Турке под Острог, гдје су по његовој наредби убијени.⁹⁵⁾ Медаковић је, такође, писао о овом догађају. Терети Владика да је против воље главара наредио да се побију Никшићи, на челу са Мујагом Мушовићем. Не зна о делегатима из Херцеговине. Медаковић, најзад, примјећује: „Била освета или ма шта, ође се владика огријешо о Турке“.⁹⁶⁾ Рус Ровински критички проучава догађај, све вијести и сва писма о њему. Ровински осуђује Гагића и Медаковића што су својим писањем теретили Владика. За првог вели да је према Владици био безобзиран а понекад и дрзак, а за другог да је издао Владичину ствар и погазио задану ријеч.⁹⁷⁾ Очеvidно Ровински покушава да Владика одбрани од сваке кривице у овом догађају. Др. Томановић се користио, иако непотпуно, резултатима Ровинског и покушава, ослањајући се на Памучину, да освијетли овај догађај. Он први указује на Хасан-бега Ресулбеговића, као прет-

⁹¹⁾ Д. Вуксан, Записи, књ. I, св. 3. стр. 133-4.

⁹²⁾ Томановић, стр. 123.

⁹³⁾ Записи, I, св. 6, стр. 134.

⁹⁴⁾ Ровински, стр. 123.

⁹⁵⁾ Ibid., стр. 125.

⁹⁶⁾ По Ровинском. стр. 124.

⁹⁷⁾ Памучина, стр. 533.

ставника Али-пашине опозиције.⁹⁸⁾ Др. Башагић терети подједнако за овај догађај и Али-пашу и Владику. По њему, Али-паша спрема херцеговачке прваке, који су му политички противници, и шаље их Владици да их на вјеру поубија. Да би своје намјере покрио, шаље с њима и свог рођака Мустај-бега Ризванбеговића, муселима дувањског. Хасан-бег није ишао под Острог, него је Хафиз-паши, Али-пашину сину рекао у Никшићу: „Будале воде под Острог, а Хасо је још паметан“.⁹⁹⁾ У најновије вријеме дали су своје прилоге за освјетљавање овог догађаја Јов. М. Маговчевић и Томо Ораовац. Маговчевић је, по забиљешкама мајора црногорске војске, Радоја Контитића, настојао да унесе више свјетлости у догађај на Башиној Води. Он сматра као тачно да је напад на Али-пашину делегацију организован и извршен по утврђеном плану између Владике и Али-паше још у Дубровнику. Владика је био удесио са Црногорцима, а нарочито с онима из Повије из братства Контитића и Мијушковића да побију турске делегате на повратку из Острога, под изговором крвне освете. По њему, Хасан-бег није пошао из Никшића, изговарајући се болешћу, овластио је Мујагу Мушовића да га заступа. Владика, незадовољан, што у делегацији нема Хасан-бега, није хтио да преговара, него је даровао делегацију па и самом Хасан-бегу је послао на дар 2 позлаћене леденице које некад бјеху својина Махмут-паше Бушатлије. На мјесту, гдје Пјешивци узимаху ђумрук у Турака, делегати бјеху напанути и поубијани сви осим Башаге Реџепашевића и његова два сродника. Башагу је спасио сердар Ибро Мркојевић Мијушковић ради неког учињеног добра. Маговчевић вјерује да је Владика могао да спаси Турке.¹⁰⁰⁾ Т. Ораовац износи казивање свога пријатеља Мехмед-Али-паше Ризванбеговића, сина Али-пашина. По тим казивањима, Хасан-бег Ресулбеговић је организовао погибију Али-пашине делегације. Ораовац у то чврсто вјерује.¹⁰¹⁾ И у народној пјесми остао је траг овом догађају. По пјесми „Бој под Острогом“, Турци су припремали Владичину погибију на састанку. Обавијештен од једног Никшићанина, Владика не прима делегацију и на повратку је нападну морачки ускоци и убију 12 делегата.¹⁰²⁾ Народна традиција у Црној Гори окривљује Владику за догађаје на Башиној Води. Неки нарочито терете Пера Петровића да је тајно издао наређење да се Турци поубијају.¹⁰³⁾ По Ровинском, Црногорци, па штавише и сами Владичини рођаци, Петровићи, бацаху сву одговорност на Владику.¹⁰⁴⁾ Хусеин Ђого је прикупио казивање

⁹⁸⁾ Медаковић, П. П. Његош, посљедњи владајући владика црногорски, Нови Сад, 1882, стр. 103.

⁹⁹⁾ Ровински, стр. 123-27. ¹⁰⁰⁾ Томановић, стр. 126.

¹⁰¹⁾ Др. Башагић, Кр. упута стр. 163.

¹⁰²⁾ Д. Вуксан, Записи, књ. XIV, год. VIII, стр. 65-71.

¹⁰³⁾ Томо Ораовац, Петар II Петровић Његош и Али-паша Ризванбеговић, Београд 1936, стр. 11-2.

¹⁰⁴⁾ Вук Ст. Караџић, Српске народне песме, VIII Београд 1936, стр. 233-242.

Сточана о овом догађају. По причању Али-бега Шарића из Стоца, вођа херцеговачке депутације био је Башага Реџепашаић. Он је носио хиљаду дуката Владици за кулу на Хумцу. Делегати су прије Острога среди Петра Вукотића, кума Мустај-бега Ризванбеговића, и на њему су примијетили да се нешто против њих спрема. Кад су делегати дошли под манастир, Владика је питао је ли међу њима Хасан-бег Ресулбеговић. Кад је добио одговор да Хасан-бега нема у делегацији, није хтио уопште да преговара. На повратку су делегати нападнути и изгинули. Спасио се само Башага Реџепашаић, Мустај-бег Ризванбеговић, Мухарем Хоџић, Бехмен из Стоца и Лазар Кучина, слуга Смаил-аге Шарића. По Ђоги, Али-паша је био умијешан у овај догађај из личних мотива, да би истријебио своје противнике.¹⁰⁵⁾

Изнио сам све што је писано о догађају на Башиној Води: све верзије и њихове варијанте, а да се нијесам упуштао у њихову оцјену.

Да ли је Али-паша био умијешан у овај догађај, који ће доцније постати афера, не зна се поуздано. Доиста, др Башагић терети Али-пашу за погибију Херцеговаца. Дакле, није искључена могућност сарадње Али-паше и Владике у овом догађају. Даље је факат да је Хасан-бег био одређен за вођу делегације, да одустаје од пута и да баш њега Владика тражи. Као главни разлог за неодржање састанка под Острогом узима се Хасанбегово отсуство. Зна се, даље, да је Хасан-бег у последње вријеме био одлучан Али-пашин противник. Али-паша га није могао да мимоиђе па тако видимо Хасан-бега као активног учесника у оба дубровачка састанка.

ПОСЛЕДИЦЕ ДОГАЂАЈА НА БАШИНОЈ ВОДИ

Али-паша Ризванбеговић је извијестио Порту о догађају на Башиној Води и, без сумње, очекивао је од ње инструкције и наређења. Да је, доиста, овај догађај био много важнији и по значењу и по последицама од обичног пограничног инцидента, види се по дипломатској интервенцији Аустрије и Русије да се он ликвидира мирним путем. Аустрија је водила рачуна шта се дешава у њеном сусједству и бечка влада је била обавијештена о догађају на Башиној Води, па је, нема сумње, о овом обавијестила и своју интернунцијатуру у Цариграду. Аустриски интернунциус, барон Штирмер, обавијестио је министра иностраних дјела, 4 октобра 1843, о свом разговору са Рифат-пашом, министром иностраних дјела Турске, као и о разговору првог тумача интернунцијатуре, барона Тесте, са истим пашом, по питању Црне Горе.

Интернунциус је разговарао с Рифат-пашом и упознао га с новостима из Црне Горе, које је добио бечком поштом. Затим га је упитао какве намјере има Porta у погледу Црне Горе. Рифат-

¹⁰⁵⁾ Томановић, стр. 126.

паша је изјавио да се тим питањем још није бавио, али да предвиђа да ће бити у неприлици какву одлуку да донесе. Рифат-паша је имао један разговор са бароном Тестом, 2 октобра 1843. Паша је почео спонтано да говори о афери (догађај на Башиној Води) која почиње, како он рече, да привлачи пажњу отоманске владе. Рифат-паша је, даље, изјавио барону Тести да је баш тога дана (2-X-20-IX) добио детаљан извјештај од херцеговачког везира који је озлојеђен Владичиним поступком. Везирев властити син умало да није био жртва издајства које је стало живота један добар број муслимана. Везир гори од жеље да се освети и већ је дао да се наслути да неће, можда, од њега зависити да угуши врење које се већ показује код турског становништва ове покрајине. Рифат-паша је нагласио, да је из ове афере потекла крв и упозорио Тесту на последице које настају из жеље за осветом.

У свој извјештај о разговору барона Тесте и Рифат-паше барон Штирмер уноси свој разговор са руским принцем Ханђерим (Handi гу) по овој афери. Интернунциус је скренуо пажњу принцу на ову ствар. Принц је одговорио да, ако висока Порта буде то жељела, руско посланство ће бити спремно да стави у дужност руском конзулу, који је најближи Црној Гори, да сарађује како најбоље може на томе да дође до неког споразума између Владике и херцеговачког паше. Као што се види, руски дипломат је био вољан да посредује у херцеговачко-црногорским односима, ако то Порта затражи.

Извјештавајући, после ове интерполације, о разговору барона Тесте и Рифат-паше, барон Штирмер наставља: Рифат-паша је изнио три начина на која би се могла ликвидирати ова афера;

1) смијенити Владика и именовати другог;

2) употријебити присилна средства да би се казнио Владика, искористивши у овом правцу ратоборно расположење херцеговачког паше који и без тога, можда, неће чекати овлашћење од Порте да се договори с Арбанасима и почне непријатељства против Црне Горе;

3) докончати размирице између херцеговачког паше и Владике једним пријатељским споразумом који би такође Порти пружио прилику да утврди своја суверена права над Црном Гором и да прецизира боље но што је досада чињено положај Владике према султану. Рифат-паша је желио да зна који би од три предложена начина више волио интернунциус. Рифат-паша је уствари испитивао расположење аустриског посланика. У случају, кад би се уважио овај трећи план питао је Рифат-паша барона Штирмера, би ли Порта смјела да прими понуду руског посланства, без страха да Русија у томе не види неку врсту признања од стране Порте, по коме има права да се мијеша у турске ствари. Рифат-паша је молио интернунциуса да му што прије одговори на ова питања, јер би се могло догодити да се овом предмету

приступи на сутрашњој сједници владе. Он би желио да буде о свему обавијештен што би могло послужити да се олакша решење овог питања.

Интернунциус се пожурио с одговором Рифат-паши. Раније се видјело да је интернунциус по овој ствари информисао руско посланство и имао његов пристанак да интервенише ради смирења односа на херцеговачко-црногорској граници. По интернунциусову мишљењу, смјењивање Владике, ма како оно било ефективно, незгодно је, пошто Порта нема начина да га изврши и таква би мјера остала без дјejства и послужила би, дакле, да се у очима Црногараца и цијелог свијета утврди немоћ у којој се Порта налази и да није у стању да прибави поштовање својој власти. Употреба присилних мјера, без сумње, потпуно оправданих држањем Црногараца, довела би до велике опасности, пошто је у Босни и Арбанији стање бурно и могло би доћи до догађаја чије се последице не могу унапред предвидјети ни израчунати.

Један пријатељски споразум, који би тежио за тим да изравна и убудуће на дефинитиван начин односе између Владике и султана, интернунциусу изгледа у сваком случају бољи. Најзад, да би се олакшало извршење тог споразума, интернунциус не види никакве сметње у томе да Порта прими понуду званичне руске интервенције, посредовањем конзула ове силе, који је најближи Црној Гори, а да оваква интервенција, која једва заслужује такво име, не би била криво тумачена с чије стране, отоманска би влада добро учинила, по мишљењу интернунциуса, да се истовремено обрати на аустриски двор и да затражи његову интервенцију код Владике.

Ова идеја, изгледа, да се свидјела Рифат-паши. Он, ипак, упита барона Тесту да ли би Порта учинила добро да се, такође обрати другим великим силама. Барон Теста му је врло разборито примијетио да се сарадња Аустрије и Русије тумачи потпуно природно, сусједством прве и великим утицајем који Русија има стварно у Црној Гори, чији становници исповиједају исту вјеру као и Руси, али да би, у најмању руку, било сувишно уплитати у ову ствар друге поморске силе, пошто оне немају никакву врсту односа са Црном Гором. Рифат-паша је, најзад, замолио барона Тесту да интернунциусу захвали на давању мишљења и савјета по овој ствари и додао је да ће му то мишљење бити подлога кад се у влади буде о овом питању расправљало.¹⁶⁶⁾

Овај нови и досад непознати докуменат, доиста, утврђује да је догађај на Башиној Води био кудикамо већег значења него му се то до данас придавало. Он јасно истиче да се Порта почела озбиљно бавити питањем Црне Горе и да је у том држала много до мишљења Аустрије. Више је него сигурно да је мини-

¹⁶⁶⁾ Ровински, стр. 127, Владичини рођаци су тумачили овај догађај као и Медаковић, а то је освета за губитке из 1836 год.

стар иностраних дјела Турске, Рифат-паша, примио савјет Аустрије, по коме треба мирним путем, уз посредовање Аустрије и Русије, да се ријеше спорна питања на граници Црне Горе и Турске. Овај докуменат и објашњава онако, релативно мирно, Али-пашино држање послје догађаја на Башиној Води. Већ је у дубровачком уговору предвиђена интервенција Аустрије и Русије.

Али-паша је свакако још прије добивених инструкција и наређења од Порте, гоњен јавним мњењем херцеговачких муслимана, прикупљао велику војску да с њом оперише против Црне Горе и да тежак утисак, који је произвео догађај на Башиној Води код херцеговачких муслимана, умањи. Већ у септембру Али-паша је с војском у Корјенићима. Ни Владика не мирује, већ окупља своје људе на Грахову. До мањих сукоба, изгледа, да је дошло. По извјештају аустриског интернунциуса, од 11-X(29-IX) дошло је до сукоба између Црногораца и Херцеговаца и до заузимања неких пограничних тврђава.¹⁰⁷⁾ Порта није пуштала из вида догађаје на херцеговачко-црногорској граници, па је, са сигурношћу претпостављамо, упутила Али-паши наређења да се погранични сукоби решавају мирним путем. Овако политичко држање Порте, диктовано њеним општим положајем у Европи, ишло је у прилогу политици, инаугурисаној у Дубровнику 1842 г. То је била политика споразума. Преговори између Али-паше и Владике почели су овог пута преко повјереника и резултат тих преговора био је Али-пашино повлачење са црногорске границе, и то у часу кад је скадарски паша већ био ударио на источне црногорске границе. Штавише, по писању савремене аустриске штампе, скадарски се паша тужио на Али-пашу што се повукао и закључио с Владиком мир.¹⁰⁸⁾

Преговори су се имали наставити преко опуномоћених људи обију страна. Рок преговорима, као што је познато из дубровачког уговора од 1842 г., истицао је 1 јануара 1844 г. Да ли је дошло до интервенције Аустрије и Русије, не знамо, али факат, да се споразум око Грахова и Бањана дефинитивно склапа у духу савјета које је дао аустриски интернунциус турској влади, јасно говори да је те интервенције свакако било. Једино на тај начин, споразумом двају великих европских сила, Русије и Аустрије, с Портом, могућно је схватити да се тај догађај, који је био онако значајан, решава компромисно.

Преговори су овог пута имали бити вођени ближе Црној Гори, у Котору, у присуству окружног капетана Г. Ивачића. Али-пашин делегат био је Осман-ага Зворничанин, а владичин Д. Милаковић. Преговори су завршени 28-X (9-XI) 1843 г. и закључена су два трактата: првим је ликвидирано граховско питање, а другим, сходно уговорима са Селим-бегом из 1841 г., успостављена је погранична полиција.

¹⁰⁷⁾ Х. Ђого, стр. 81-3.

¹⁰⁸⁾ Државни архив у Бечу, Türkei 1343 Constantinopel, 4-X-1843, № 621.

Трактат којим се коначно ликвидира граховско питање има 6 тачака, а најглавније су му сљедеће одредбе: Граховљани ће убудуће плаћати царске хараче, а за турске земље, које држе, плаћаће онолико колико је раније одредио везир. Војвода Јаков Даковић, чије је војводство наслеђено у породици Даковића, купиће харач заједно са једним везиревим човјеком кога Граховљани изаберу. Али-паша се обавезује Владици да ће Граховљани бити мирни од турских напада, а Владика се такође обавезује да ће се Граховљани држати одредаба трактата које се њих тичу. Кула на Хумцу биће порушена, а убудуће се не дозвољава ниједној страни да утврђује Грахово. Тачком 5-ом овог трактата одређено је да херцеговачки везир плати Владици трошкове, учињене око подизања куле на Хумцу. Осман-ага Зворничанин је предао новац за кулу которском окр. капетану Г. Ивачићу, а да га овај преда владици Петру II.¹⁰⁹⁾

Бањани добијају пуну амнестију и потврђују се њихови кнезови Васиљ Баћовић и Раде Божов. Само поштени људи долазиће у Бањане да купе царски харач. Ускочко питање није ријешено овим трактатом, него је остављено у пређашњем стању с тим да се о ускоцима споразумију Али-паша и Владика.

Трактат о успостављењу пограничне полиције је допуна дубровачком уговору, да би он био сталнији и чвршћи и састоји се из 4 „пункта“. По овом трактату, успоставља се погранична полиција, пандури који ће зликовце спречавати да упадају из једне области у другу. Без путних исправа граница се не може прелазити. Ко буде ухваћен на граници без путних исправа, биће предан његовој власти, а ко покуша да бјежи, биће, слободно, од пандура убијен. Ниједна страна не смије убудуће примати бјегунце. На крају трактата наглашава се да се потврђује „вјечни мир и добра срећа између Херцеговине и Црне Горе дуж границе од врха Кома Кучког до Драгаља“.¹¹⁰⁾

Послије которских уговора нема никаквих спорова на граници црногорско-херцеговачкој, као ни важнијих догађаја. Све се решава, уколико има догађаја који интересују обије стране, споразумно. Истина, Али паша има поуздане људе на граници према Црној Гори. Смаил-ага је погинуо 1840 г., а Хасан-бег је макнут, на захтјев аустријских власти, па је Али-паша сам, преко својих синова, управљао границом и за цијело вријеме, од 1844 до 1851 владао је на граници мир. Преписка, која се и даље води, јест пријатељска. Једном ријечи, односи на херцеговачко-црногорској граници били су углавном, осим периода од 1836 до 1848, пријатељски, а и у том времену затегнутости настојало се да се

¹⁰⁹⁾ Државни архив у Бечу, извештај интернунциуса влади од 11 октобра 1843, Türgkei, 1843, № 622.

¹¹⁰⁾ Ј. Живановић, Један Његошев пут. Годишњица Николе Чупића XXXII Београд 1913 стр. 180.

споразумно решавају спорови што је најзад и пошло за руком Али-паши и Владици. Немалу улогу у решавању пограничних спорова имала је Порта и двије велике европске силе, Аустрија и Русија, прва својим сусједством, а друга својим великим ауторитетом.

Хамдија Капиџић